

Sloboda medija na udaru kapitala, kriminala i korupcije

U Nacionalnom programu za borbu protiv korupcije ona je definirana kao: svaki oblik zloporabe ovlasti radi osobne ili skupne koristi, bilo da je riječ o javnom ili privatnom sektoru. To je šira i bolja definicija od uvriježene, da je korupcija: svaka zloupotreba položaja od strane državnog službenika ili osobe koja vrši određenu javnu funkciju, a koja za cilj ima osobnu i/li materijalnu korist. Naime, kako ne postoji zakonsko određenje korupcije uobičajeno se pod tim pojmom podrazumijeva davanje i primanje mita, protuzakonito posredovanje, zlouporaba obavljanja dužnosti vlasti, položaja i ovlasti, zlouporaba u postupku stečaja, nelojalna konkurencija u vanjskotrgovinskom poslovanju, sklapanje štetnih ugovora te odavanje službene i izdavanje i neovlašteno pribavljanje poslovne tajne, što govori o raznovrsnosti oblika korupcije i šteti koju ona uzrokuje. Ma što vlast u Hrvatskoj govorila, pa i ankete međunarodnih udruga, nesporno je da se korupcija u hrvatskoj javnosti, ali i izvan Hrvatske percipira kao sveprisutna i kao jedan od najvećih problema hrvatskog društva, koji dovodi u pitanje funkcioniranje sustava. Otud u medijima, kao ogledalu javnog mnijenja ocjene o povezanosti korupcije, odnosno političara i dužnosnika, strukturiranih na različitim pozicijama zakonodavne, izvršne i sudske vlasti s organiziranim i gospodarskim kriminalom, kao i tvrdnje o bahatosti te iste vlasti, svjesne da za svoje postupke neće odgovarati. Uzimajući da je korupcija i izraz kvarenja moralnih vrijednosti, ali i jedan od uzročnika neučinkovitosti države možemo reći da naše društvo i nije daleko od toga da ga nazovemo kleptokratskim, pa ma kako se tješili da je stanje, primjerice, kod naših istočnih susjeda mnogo lošije, ili kada se kao melemom na ljutu ranu pokušava stanje ublažiti navođenjem primjera iz takozvanih razvijenih i zrelih demokracija, kada u njima izbiju velike afere.

Kako nema društva imunog na korupciju iskustveno se može reći da je njeno rodno mjesto tamo gdje su vlast, moć i novac. Stoga nije teško definirati kako imamo „političku“ i „financijsku“ korupciju te da se ona može ostvarivati „činjenjem“ i „nečinjenjem“. Povijest nas uči da je korupciju nemoguće iskorijeniti, ali da se možemo truditi svesti je u „razumne okvire“, odnosno na mjeru kojom neće ugrožavati funkcioniranje društva, odnosno države. U tu svrhu, uz ustroj zaštitnog sustava (policija, tužilaštvo, razne druge organizacijsko funkcionalne mjere) država donosi razne zakonske mjere koje bi trebale pomoći kontroli, odnosno nadzoru koji bi sprječavao razvoj korupcije. Istovremeno, demokratizacijom i samo društvo gradi mehanizme kojima bi, u najmanju ruku trebalo popuniti praznine i ispraviti slabosti koje se javljaju u funkcioniranju zaštitnog sustava kojeg je ustrojila država. Pošto je interes zajednički, logično je da se i djelovanje prožima. Pritom je ključna odrednica javnost rada, jer svaka netransparentnost u djelovanju sustava predstavlja osnovu za sumnju da je riječ o nečemu što ima elemente nedozvoljenog, odnosno korupcije.

Javnost rada – ustavna kategorija

Zato je izuzetno važno provođenje Zakona o dostupnosti informacija, unatoč njegovim nejasnoćama i nedorečenostima. Na žalost, mnogi, a među njima i dio novinara, ne znaju da je javnost rada javnih institucija ustavna kategorija. Dakle, svako ograničavanje javnosti koje nije utvrđeno Ustavom (obrana i nacionalna sigurnost), kao i tzv. štićeni osobni podaci (npr. medicinska dokumentacija), a i oni pod određenim uvjetima, je protuustavno. Uskraćivanje informacija, ili „zaustavljanje Reutersa“ stvara samo privid da se informaciju sačuvalo tajnom. Da citiram Ludwiga Börnea: „Vlade koje ne dopuštaju slobodu govora jer se na taj način šire

istine koje su im teret, rade potpuno istu stvar kao dijete koje zatvori oči da ga nitko ne bi vidio.“. Na žalost, dio novinara nije osposobljen da to prepozna, smatrajući, da je to zakonska obaveza, ili da dužnosnici njima kao predstavnicima javnosti moraju dati informaciju. Zato se ne može samo smanjenom novinarskom pažnjom objasniti kada se na sjednici jednog poglavarstva donosi odluka o prodaji poslovnog prostora sa teretom najma od deset godina, da bi se dvije točke kasnije donijela odluka o uspostavi tog tereta i da se na to ne reagira. Ili kada se vjerskim zajednicama oprašta komunalni doprinos u milijunskim iznosima. Pritom je otužno da je, u zemlji u kojoj se 90 posto njenih stanovnika deklarira vjerujućima, tek nekolicina novinara kvalificirana za praćenje područja religije i rada vjerskih zajednica. Ne problematizira se ni dozvola otkupa gradskih stanova (koji se neprekidno koriste deset i više godina), bez obzira na osnovu stjecanja posjeda nad tim stanovima. Među očitim primjerima su oni u provedbi Zakona o javnoj nabavi. Mnogo novinara nije pročitao Ustav i bar tzv. organske zakone, ali većina nije pročitala Zakon o javnoj nabavi, među kojima i oni koji prate rad općina, gradova i županija, među kojima, opet, većina nije pročitala ni njihove statute i poslovnike o radu. Zato se i dogodilo da novinari mirno prihvate tvrdnju bivšeg splitskog gradonačelnika kako zakon zabranjuje prisustvovanje javnosti na otvaranju ponuda za natječaj. Na tom bizarnom primjeru vidi se da je u medijima problem obrazovanja novinara (proporcionalno) vjerojatno jednak onome kojeg uzrokuju raznorazni pritisci iz sfere politike, kriminala ili od „kapitala“.

Obrazovanje novinara postaje prijekom potrebom, pošto se, prema dosadašnjem iskustvu oni ne mogu mnogo osloniti na političare, koji često kruh zarađuju upravo citirajući novinske izvještaje, umjesto da su bar ravnopravan donositelj „loših vijesti“. Naime, mimikrija korupcije ide stazama već uhodanim u društvima tzv. visoke demokracije. U tom smislu najzanimljiviji su najveći natječaj, iako su oni, u tehničkom smislu, među najčišćima. „Caka“ je u tome što su ti natječaj problem sami po sebi, kao rezultat utvrđivanja prioriteta. Naime, javnosti se nameću prioriteti korištenjem činjenice da je ona slabo organizirana, neinformirana i neobrazovana. Kada se zavrte milijunski poslovi onda je sve kasno. Ne ulazeći u meritum, nego gledajući samo metodološki tako je bilo i sa splitskom Rivom. Njenu gradnju nitko nije dovodio u pitanje u gradu u kojem nedostaju školske sportske dvorane, bazeni, u kojem se bolnica gradi i oprema donacijama i dobrotvornim koncertima, u kojem nedostaje socijalnih stanova. Rasprave su se vodile o tome jesu li stolice dizajnirane uspješno i jesu li metalni stupovi i držači sjenila prikladni za Rivu, ili ne. O tome koliko je novca utrošeno i zašto gotovo da se i nije ozbiljnije razgovaralo. U sličnoj je šutnji prošao posao sa velikom dvoranom u Lori, na čiju se gradnju pristalo zbog „nacionalnih interesa“. Nije samo Split primjer za to. U Zagrebu se gradi dvorana na Laništu, a tek je u jednom članku upozoreno na to da gradu nedostaje 40 školskih sportskih dvorana. Ista je priča i sa mostom za Pelješac. Tek se u rijetkim tekstovima upozorilo na neisplativost tog posla u ovom trenutku. S tim u vezi olako se prešlo preko „projekta Gaženica“. Ne samo u odnosu na nastavak gradnje autoceste, nego i u odnosu na zatišje, duže od godinu dana, na radovima ceste od Trogira do Omiša, koja je žila kucavica za prolaz prema Makarskoj te Pelješcu i južnom primorju.

Neobrazovani novinari u funkciji politike

Neznanje je prisutno i u praćenju rada pravosuđa i kriminala. U tom sektoru, koji traži struku, upitna je kvalificiranost izvještača. Zato su česti primjeri prepisivanja sa ponavljanjem grešaka. Pogotovo ako je netko već „prokazan“ u medijima. Tako se suca Slavka Lozinu teretilo za nestanak „parafinske rukavice“ iz sefa suda, umjesto da je zbog toga prozivan tadašnji predsjednik Županijskog suda. Zbog neznanja postoji strah od otvaranja rasprave o sudskoj vlasti, a ona je podložna preispitivanju kao i svaka druga. Ako može pasti ministar, ili

saborski zastupnik ne dobiti drugi mandat zbog lošeg rada, onda se može preispitivati i uspješnost i kvaliteta rada sudaca i bez čekanja incidenata. Zato se uglavnom ne raspravlja o zastarama, u smislu neprihvatljivog prihvaćanja „joint pritvorskih“ predmeta kao prioriteta, umjesto onih koji su vezani za stupanj društvene opasnosti, a time i uz interes javnosti (što je naravno značajno za prevenciju), iako su to učili i suci iz najviših instanci, od kojih neki iz (da li?) cehovske solidarnosti ne inzistiraju na takvom tumačenju. Tako mediji više ne pišu o slučaju „Jadroplov“, gdje se istrage vuku već godinama, iako je, gledajući brojke, riječ o najtežem predmetu u Splitu od osamostaljenja Hrvatske. Ne piše se ni o tome da se u slučaju splitske željezare pred sudom nalaze novinari, dok optužnica protiv bivšeg direktora, koji je sada na rukovodećem mjestu u državnoj zaštitarskoj tvrtki, iako već tri godine pravomoćna, ne proizvodi nikakve učinke. A svi smo svjesni da je korumpiranost u pravosuđu i to poglavito politička jedan od najvećih problema hrvatskog društva. Čudni su i kriteriji odabira tema i navode na to da su nekad politički vođeni, ili su opet rezultat neznanja. Tako se velika „frka“ digla oko donacije grada Zagreba sudu. Međutim, nitko nije rekao ništa kada je nekoliko mjeseci ranije grad Split donirao sredstva svome sudu. Splitski poduzetnik Željko Kerum je bio meta višednevnog općeg medijskog tretmana zbog srušene zgrade „Nade Dimić“ u Zagrebu. Rušenje velike zgrade - spomenika kulture na kaštelanskoj rivi (jednako vrijedne, ako ne i vrijednije), uz ograđivanje obalnog prostora od jednog drugog poduzetnika, osim jednom novinaru, nikome nije bilo tako zanimljivo.

Rijetki novinari znanjem i analitičnošću dolaze do podataka koji onda iritiraju krim milje u kojeg se može ubrojiti dio političara, bilo kao njegov sastavni dio, bilo kao rubni pojas koji pruža indirektnu zaštitu. Kada se tako nešto dogodi, onda dolazi do pritisaka koji sežu od prijetnji do premlaćivanja, koje su na rubu da postanu ubojstva, a na kraju, kako smo se nedavno osvjedočili, i do brutalnih likvidacija, ma koliko neki smatrali da Ivo Pukanić nije bio samo novinar. U igri nadmudrivanja novinara i politike, gdje su pravila igre koliko toliko definirana, za razliku od odnosa sa kapitalom i kriminalom, novinari na žalost često gube „utakmice“ upravo zbog nedovoljnog obrazovanja. U tom smislu novinari i ne primjećuju da je dio njih postao „nastavljačima politike drugim sredstvima“, kada strukturu centralizirane države, koja dijelom proizvodi stanje stvari u Hrvatskoj, prenose nekritički u medije, stvarajući dodatno sliku kako se sve što vrijedi nalazi u Zagrebu. Tako se svih ovih godina, u zagrebačkim medijima rijetko uspijevalo određene probleme razmatrati s ljudima – stručnjacima izvan Zagreba, koji, već po logici dislociranosti, imaju drugačija stajališta. Možda se u Zagrebu i nalazi sto najutjecajnijih Hrvata, ali nitko neće objasniti po kojem kriteriju je u Zagrebu sto najboljih odvjetnika. Pritom mediji nisu posvetili dužnu pažnju da analiziraju primjere tih „vrhunskih“ i utjecajnih“ odvjetnika te kako neki od njih posluju sa državom i javnim poduzećima i zašto su (u biti od politike) odabrani baš oni, a ne netko drugi (zaposlenici u upravi, ili javnim poduzećima). Tako je primjerice za zastupanje grada Splita odabrani odvjetnik u tri godine dobio 700.000 kuna. „U odabiru da zastupam Grad nisu pogodovala apsolutne nikakve stranačke veze i pripadnosti“, kaže odvjetnik, ali nema službenog odgovora na nekoliko puta postavljeno pitanje iz oporbe zašto je uopće odabran odvjetnik, kada grad ima službu kvalificiranu za taj posao. Slično je i u Splitsko dalmatinskoj županiji, koju zastupa nekoliko odvjetnika, od kojih je jedan, inače porijeklom sa Hvara kao i bivši župan, ovih dana postao predsjednik Skupštine dioničara „Hajduka“. Za vjerovati je da je tako i u cijeloj Hrvatskoj, a ne samo u visokim državnim krugovima.

Najopasniji je pritisak politike

Da je najproblematičniji pritisak političara govori i fraza upotrijebljena nakon ubojstva Ivane Hodak i Pukanića i Franjića. Tada je rečeno da sve ovisi o političkoj volji. I zaista, svjedočili

smo tome da su u roku 48 sati otkriveni počinitelji, mada će se teško doći do naručitelja, jer su oni mnogo bliži mjestu „političke volje“. A samo prosto pitanje motiva, jasno ukazuje gdje je, ako ne krivnja, a ono (najblaže rečeno) odgovornost za ono što se događa. Da je politika najveći problem medija može se ustvrditi na nizu primjera. To se vidi i ako političke pritiske kompariramo sa pritiscima kapitala (prijetnje bojkotom reklamiranja). Jer, da politika odlučuje i o distribuciji reklama svjedoče primjeri „Feral Tribunea“ i „Hrvatskog lista“. I dok tisak još i ovisi o reklamama, iako to ne može biti opravdanje za sve propuste, to ne može biti argument u slučaju Hrvatske radiotelevizije. Ona je mastodont koja se hrani iz pretplate i budžeta, a u krajnjoj soluciji bi mogla smanjiti broj zaposlenih za bar deset posto, a da se to ne osjeti na kvaliteti programa. Ona ima najveći utjecaj na javnost, ali dozvoljava sebi da, osim besprizornih likova iz primjerice nogometnog polusvijeta, ugošćuje „stručne“ komentatore koji su kompromitirani, da njeni novinari ne reagiraju na izljeve netolerancije i govor mržnje, da podilazi niskim strastima, zanemarujući svoju odgojnu, obrazovnu, informativnu i opću društvenu ulogu. Komercijalne televizije pak idu u drugu krajnost u kojoj se žutilo često isprepliće s neobrazovanošću, ili je njegova direktna posljedica. Svi se pritom „vade“ kako to traži publika, a politika, kojoj to odgovara i koja postavlja direktore i urednike, šuti, ili se distancira, kao „u to se politika ne smije miješati“.

Utjecaj politike u tiskanim medijima vidi se ne samo po tome da neki novinari više zastupaju određene političke opcije, nego zato jer se u nekim medijima o nekim stvarima uopće ne piše. Najgore je kada se spoje neobrazovanost i indiferentnost novinara sa političkim migom. To se najbolje vidi u tretmanu sporta, a najviše nogometa, pisanje o kojem je u izvjesnom smislu ogledalo novinarstva slično stadionu kao ogledalu društva. Takav je slučaj u primjeni Zakona o sportu. Tek u jednom tekstu je problematizirano pitanje zašto su dionice „Hajduka“ 500 kuna, kao i da su one rasprodane u vrijeme najvećeg pada Crobexa. Nitko nije analizirao kako se to privatizacija vrši odvajanjem temeljnog kapitala od duga, zašto uglednici i tajkuni zaljubljeni u „bilu boju“ nisu dionice kupili u prvom krugu, nego su milijunski iznosi za te papire plaćeni u „sudačkoj nadoknadi“ vremena. Svi su na kraju zaboravili da je porezni dug dijelom zastario jer su nadležna tijela sebi uzela za pravo da ne reagiraju jer je „problem sistemski“, kao da taj novac nije postojao, premda je temeljem nečega i obračunat. Nitko nije upitao predsjednika kluba, je li platio porez na „Hajduku“ navodno oproštenih 100.000 eura duga. Novinari su godinu dana šutjeli nakon što je netransparentno kupljen semafor za „poljudsku ljepoticu“. Tek kada je „pao“ HDZ-ovski moćnik, taj mu je semafor samo pribrojen u grijehu. Nije upitano temeljem čega je postavljena ograda oko stadiona, jer dokument o navodnom nalogu FIFA-e za to, pred utakmicu s Brazilom, nikad nije javno prezentiran. Govorim o primjeru „Hajduka“ jer sam iz Splita, ali ništa drugačije nije s drugim klubovima. Da se recimo prebacimo na Maksimir. Je li stvarno zbog 20-tak nogoloptača, koje će možda jednom, ili u najboljem slučaju dva puta godišnje gledati više desetaka tisuća ljudi, treba u izgradnju stadiona usuti milijune eura. Kada bi se zbrojile polemike oko toga bilo bi ih manje nego onih vođenih o izgradnji Sveučilišne bolnice. Da o, skoro, prešućivanju zaključka britanskog parlamenta o štetnosti sustava javno-privatnog partnerstva i ne govorimo. Također, ako znamo da se svi klubovi manje ili više financiraju iz budžeta (pod firmom financiranja omladinskih škola), zašto nitko ne pita kako oni mogu davati donacije. O Mamićevom ponašanju su ispisane kartice teksta, ali se nitko nije usudio sporiti pravo da se sredstva od prihoda utakmice dodijele za obranu generala. Od sportskih novinara će se rijetko čuti „dubinske“ analize stanja u sportu i kritičko opserviranje pojedinih pojava, a i to ponajčešće kada je to već negdje pokrenuto. Dijelom je to zbog velike familijarnosti sportskih novinara sa „objektom“ o kojem pišu, a dijelom zato jer politika još uvijek voli imati kontrolu, osim nad kruhom i nad igrima.

Zaključno se može kazati da u zemlji, u kojoj se stranice političkih rubrika, gotovo nerazmrsivo, isprepliću sa stranicama crne kronike, u prvom redu vlada nered i da je njegovo rodno mjesto u ustrojenosti društva, o čemu se odlučuje mehanizmima politike. U tom smislu smatram da naslovu ove tematske rasprave nedostaje riječ politika. Dakle, „Sloboda medija na udaru politike.....“, jer je ona u Hrvatskoj ta koja u ovom trenutku, ma koliko se to nekima ne činilo, diktira sve: od razine kriminala, odnosno njegove kontrole, prvenstveno u sklopu koruptivnog sustava, koji seže i do velikih korporacija te time i do razvijenosti, odnosno reguliranosti tržišnih odnosa. Što se novinari više budu bavili ovim pitanjima, što budu dublje ulazili u njih to će oni sami, ali i mediji za koje rade biti izloženiji pritiscima. Otkrivanje velikih tajni nosi i velike uloge sa obje strane. Kada se zna da ni druge profesije nisu spremne, za novac koji je nekad čak i veći od onog novinarskog, raditi do kraja profesionalno svoj posao, onda u tom kontekstu ne treba oštro suditi ni novinarima, koji su ipak samo dio tog istog društva.